

İNGİLİS DİLİNDƏ SİNTAKTİK, KONTRASTİV VƏ EMFATİK VURĞULARA DAİR

Açar sözlər: cümlə vurğusu, ritm, emfatik vurğu, kontrastiv vurğu

Keywords: sentence stress, rhythm, emphatic stress, contrastive (logical) stress

Ключевые слова: фразовое ударение, ритм, эмфатическое ударение, контрастивное ударение

Söz daxilində bir hecanın, cümlə daxilində bir sözün və ya söz qrupunun digərlərindən daha qüvvətli deyilməsi vurğu kimi başa düşülür.

Vurğu danışq və dinləmə üçün vurğulu ritm tipinə aid olan dillərdə çox vacib elementdir. İngilis dilində də, vurğulu ritm tipinə aid dil kimi, vurğunun əhəmiyyəti çox böyükdür. Vurğu söz və cümlə vurğusu olmaqla, iki hissəyə bölünür.

Sözdə bir hecanın digərlərindən daha qüvvətli tələffüz olunmasına söz vurğusu deyilir. Məsələn: 'children, 'enter, 'number etc.

Cümlədə isə bir və ya bir neçə sözün digərlərinə nisbətən qüvvətli tələffüz olunmasına cümlə vurğusu deyilir. Cümlədə vurğu əsas nitq hissələrinin üzərinə düşür. Məsələn: 'Tom has 'just 'bought 'two interesting 'English 'books. [4, s.135].

“Cümlə vurğusu” termini tamamilə dəqiq deyildir, belə ki, cümlənin adətən yalnız sintaktik strukturu nəzərdə tutulur. Cümlə vurğusunun əsə funksiyası yeni informasiya yaradan cümlənin kommunikativ mərkəzini ayırmaqdır. Cümlənin ən vacib hissəsi sonuncu vurğulu hecadır, çünki o, nüvə tonu qəbul edir. İkinci yerdə ən yüksək səviyyədə işlənən ilk vurğulu söz dayanır. Məsələn: The 'doctor 'says its 'not im. portant.

Cümlədə vurğuların paylanması sözlərin semantik dəyərindən asılıdır və cümlənin leksik-qrammatik strukturu ilə sıx bağlıdır. İngilis dilində cümlə vurğusunun uç tipi fərqləndirilir.

1. Kontrastiv (Məntiqi) Vurğu

2. Emfatik Vurğu

3. Sintaktik Vurğu

Bəzən danışan cümlədəki əsas sözlərin hamısını vurğulamır. Danışan bir sözü və ya ideyanı nəzərdə tutub qarşılaşdırmaq istəyirsə, o, cümlədəki bir sözü digərlərindən daha qüvvətli ifadə edəcək. Cümlənin kommunikativ mərkəzini göstərən bu vacib söz kontrastiv vurğu ilə qeyd olunur. Bu halda digər sözlər isə ikinci dərəcəli vurğu ilə və ya vurğusuz göstərilir. Əgər intonasiya qrupunda nüvə sonuncu əsas sözdən vacib söz üzərinə keçərsə, bu zaman cümlə vurğusu Kontrastiv vurğu adlanır. İntonasiya qrupunda vurğunun dəyişməsi həmişə kontekstdən və konkret situasiyadan asılı olur. Məsələn:

Who are you working `for? (not with)

I put them `on the bed (not under it) [4, s.171]

Cümlədə sözlər bir-birilə əlaqəlidir. Çox vaxt sadəcə, ayrı- ayrı sözləri yox, söz qrupunu vurğulamaq lazımdır. Qeyd edək ki, gündəlik danışmada biz öz fikirlərimizi intonasiya vasitəsilə aydın ifadə edə bilirik. Lakin başqasının yazdığı materialı oxuyanda həmin söz və ifadələri vurğulamağın lazım olduğunu müəyyənləşdirmək çətin gələ bilər. Bunun üçün yazılanları diqqətlə nəzərdən keçirmək lazımdır. Cümlədə hansı sözün kontrastiv vurğu ilə ifadə edildiyini müəyyənləşdirmək üçün aşağıdakıları nəzərə almaq lazımdır.

1.Cümlə vurğusunun hansı sözə düşməsi yalnız cümlədən yox, həm də kontekstdən asılıdır.

2.Kontrastiv vurğudan yeni fikrin başladığını, ya əsas fikrə keçildiyini, ya da sadəcə mülahizənin yeni səmtdə yürüdülməsini nəzərə çarpdırmaq üçün istifadə edilir. Bu, həm də diqqəti yürüdülmən mülahizənin yekununa yönəldə bilər.

3.Danışan Kontrastiv vurğudan məsələyə şəxsi münasibətini bildirmək üçün istifadə edə bilər.

Kontrastiv vurğu obyektiv gerçəklikdə olan hadisələri danışmaq məqamına uyğun olaraq, seçib işlətməyə şərait yaradır. Söz seçimi sahəsində sintaktik vasitə olmayanda, Kontrastiv vurğu yenilik funksiyasını asanlıqla yerinə yetirə bilər. S. Babayevin fikrincə, dillərin müxtəlif ritm tipinə meylliliyində hecaların dinamik kontrastlığı nəzərdə tutulur. İngilis dili vurğulu ritm tipinə, İspan, fransız, Azərbaycan dilləri isə heca ritmik tipinə məxsusdur [2, s.19]. Bəzən söz vurğusu cümlədə informasiyanı qarşılaşdırmaq üçün istifadə olunur. Məsələn: And 'what do 'you think of , London Mrs.Thomson ?

'What about ,you Mr. ,Thomson ?

Beləliklə, təzad ifadə edən cümlə vurğusu Kontrastiv vurğudur [4, s.228].

Emfatik vurğu elə bir xüsusi vurğu növüdür ki, danışanın cümlədəki sözləri müqayisə etməsi, düzəliş verməsi, aydınlıq gətirməsi (izahı), ayırması ilə ifadə olunur. Belə ki, cümlənin (söyləmlərin) yüksək emosionallığını, ifadəliliyini, təsirini və estetik tutumunu təmin edir. Bu xüsusiyyətlərə malik vurğu emfatik vurğu adlanır. Emfatik vurğunun funksiyası onda ifadə olunur ki, o, cümlənin (söyləmlərin) emosional təsir gücünü üzə çıxarır. O, yüksəkdən düşən (High Fall) və ya qalxan-düşən

(Rise-Fall) tonla ifadə olunur. Məsələn:

What shall I do? – 'Try it a`gain [4, s.178].

'What the 'devil have I 'done with my `slippers ?

Sintaktik vurğu cümlədə və ya intonasiya qruplarında sözlərin fonetik cəhətdən təşkil edir. Qrammatik və leksik mənalarına görə, o, cümlənin ümumi məzmununu ifadə edir və onun kommunikativ mərkəzini göstərir. Sintaktik vurğuda əsas nitq hissələri vurğulu, köməkçi nitq hissələri isə vurğusuz olur. Məsələn: We have 'plenty of `time.

Nüvədə tonlar sonuncu mənalı söz üzərində qərar tutur. Sonuncu vurğulu sözdə nüvə tonunun yerinin dəyişməsi xüsusilə, şəxs əvəzlilikləri, köməkçi sözlərin üzərində yerləşdirilməsi qarşılaşdırma yaradır.

Məsələn:

'Nelly 'spoke to `him yesterday.

(I don't want to know where hes travelling , ,from)

I ,want to ,know ,where hes ,travelling ,to [5, s. 194].

Beləlikə, sintaktik vurğu cümlədə əsas nitq hissəsinin vurğusunu nəzərdə tutmaqla, cümləni ritmik- melodik baxımdan təşkil edir. Kontrastiv vurğu cümlədə müəyyən fikri qarşılaşdırmaq məqsədini güdür. Burada həm əsas niq hissələri xüsusilə, şəxs və yiyəlik əvəzlilikləri, həm də köməli nitq hissələrinin qarşılaşdırılması nəzərdə tutur. Emfatik vurğu cümlədə bir və ya bir neçə sözün emosionallığı, ifadəliliyini, estetik tutumunu artırmaq məqsədi güdür.

Ədəbiyyat

- 1.Axundov A., Babayev S., Zeynalov F.H. İngilis və Azərbaycan dillərində vurğunun ritmo-melodik xüsusiyyətləri . Bakı,1996.
- 2.Babayev S, Qarayeva M. English phonetics. Bakı, 2005
- 3.Vassilyev V. A. English phonetics. M., 1980.
- 4.Roach P. English Phonetics and phonology. Cambridge University Presss, 2009.
- 5.Zeynalov F. H. Practical English phonetics. Bakı, “Mütərcim” 2012

Summary

On Syntactic, Contrastive and Emphatic stresses in English

This article deals with Syntactic, Contrastive and Emphatic stresses in English. In the article an attempt is made to study the peculiarities of the types of the sentence stresses and differences between them.

Резюме

Синтаксические, эмфатические и контрастивные ударения в английском языке

Данная статья посвящена синтаксическим, эмфатическим и контрастивным ударениям в английском языке. В статье сделаны попытки изучить типы фразовых ударений и различие между ними.

*Rəyçi: fil.f.d., dos.K.Alırzayeva
ADU-nun İngilis dilinin fonetikasi kafedrasının
31.03.2017-ci il tarixli iclasının
07 sayli protokolundan çıxarış.*

Daxil olma tarixi: 06.04.2017